

ПРАВИЛЬНІСТЬ ЯК ОСНОВНА КОМУНІКАТИВНА ВЛАСТИВІСТЬ МОВЛЕННЯ

У статті розглянуто співвідношення між поняттями норма мови і норма мовлення, типи мовних норм відповідно до рівнів мовної системи, правильність мовлення як його нормативність. Йдеться про два ступені володіння літературною мовою – мовлення правильне і мовлення майстерне, яке завдячує наявності різних варіантів у системі мовних засобів і змушує до вибору кращого, доцільнішого, а також стає передумовою динамічності мовної норми. Піднесенню культури мовлення сприяє розуміння мовцями критеріїв норми літературної мови, які допомагають усвідомленій мовно-літературній практиці носіїв мови.

Ключові слова: норма мови, норма мовлення, варіантність мовних засобів, динамічна теорія мовної норми, критерії норми літературної мови.

З-поміж комунікативних властивостей мовлення – правильність, точність, логічність, чистота, багатство і різноманітність, виразність, образність, лаконічність, доречність і доцільність [2, с. 36] – особливе місце займає правильність як основна його властивість. Правильність мовлення – це відповідність літературним нормам, які діють у мовній системі.

Серед праць, що досліджують проблеми норми, насамперед виділяють такі, у яких йдеться про *норми мови*, а також і ті, що розглядають *норми мовлення*. Відомий український стиліст М. М. Пилинський зазначав: “Слід насамперед говорити про норму мови, а не мовлення”. Ця категорія первинна, а норма мовлення може розглядатися лише як прояв у мовленні мовної норми [8, с. 62-63]. Визнання норми категорією мови має важливе теоретичне і практичне значення. На підставі цього стверджується об’єктивний характер мовних норм: так говорять і повинні говорити, бо цього вимагають норми мови. Термін *норма мовлення* стосується конкретного акту мовлення, індивідуального мовлення, особливостей мовлення певної соціальної чи територіальної групи мовців тощо.

Термінові *норма мови*, а поряд з ним і *культура мови* надавав перевагу академік В. В. Виноградов. Першим завданням у колі проблематики культури мови він визначив “вивчення норм мови на всіх рівнях мовної системи”. Відповідно розрізняють різні *типи норм*: орфоенічні, акцентуаційні, графічні, орфографічні, лексичні, морфологічні, синтаксичні, пунктуаційні, стилістичні. Норми – це правила, які повинні бути однаковими в усіх літературних джерелах, для всіх носіїв мови [10, с. 17]. Мовні норми забезпечують правильність, досконалість, зразковість літературної мови [13].

Розвиваючи далі думку про правильність (у розумінні нормативність) мовлення як основу культури мови, мовознавці стали говорити про розрізнення мовлення *правильного* і *хорошого*, розуміючи під останнім всі інші комунікативні якості мовлення. Зокрема, правильне як рафіноване, безбарвне може протиставлятися живому, образному, експресивному, де обґрунтованою може стати і помилка.

Таким чином, актуальним стає розрізнення правильного мовлення і мовлення майстерного. Зокрема, ця думка є провідною у праці Л. І. Скворцова “Теоретические основы культуры речи”. Її автор виділяв два ступені освоєння літературної мови і два способи володіння нею: перший – нижчий ступінь, який базується на категоричній оцінці мовлення “правильно – неправильно”, і другий – вищий, коли мовлення оцінюється в плані “краще – гірше; краще – це точніше, доречніше, влучніше і т. п.” [11, с. 94-95]. Саме другий ступінь засвідчує майстерність мовлення.

Мета статті – розкрити сутність основоположних лінгвістичних понять культури мови і культури мовлення як навчальної дисципліни, що має сприяти якісній підготовці майбутнього фахівця освітніх закладів, чие мовлення повинно бути зразком для вихованців.

Міркування типу “правильно чи краще, доречніше?” базуються на можливостях вибору. Вибір у свою чергу завдячує наявності різних варіантів у системі мовних засобів для опису тієї само ситуації, для вираження певного значення. Варіантність стає передумовою для трактування норми як динамічного явища.

У минулому норма літературної мови розглядалася як статистичне поняття. Уявлення про стабільність норм мало під собою психологічну основу: по-перше, мова в цілому змінюється

повільно, поступово, що не завжди відчутно для носіїв мови. По-друге, усе нове, незвичне, що входить у мовленнєву практику, порушує автоматизм користування мовою, несе тимчасові незручності, тому (що цілком природно) викликає оборонну реакцію типу “так не можна”, “так не правильно”. Однак мовленнєвих нововведень не можна ігнорувати. Наприклад, ми уже звикли, що слухатимемо “*Новини за 5 хвилин*” замість раніше вживаного “*через*”.

Стабільність норми почала осмислюватися як *гнучка стабільність*, і це породило динамічну теорію норми. В заслугу цій теорії слід поставити визнання діалектичної єдності постійного і змінного у мові і мовленні. Динамічна теорія мовної норми враховує і продуктивні тенденції розвитку мови, і бережливе ставлення до літературно-традиційних навичок. Отже, з одного боку, визначальною рисою літературної мовної норми є стабільність, дотримання усталених, загальноприйнятих правил, а з другого – вона відкрита до змін.

Динамічність мовної норми завдячує варіантності мовних засобів. Вибір правильного чи доцільного можливий тоді, коли співіснують паралельні форми для вираження того самого чи подібного змісту [3]. Цей паралелізм не що інше, як варіювання засобів мови, що допускає варіантність норми. Безперечно, при цьому не виключається наявність норм, які є єдиноможливими, наприклад: *заходи* (і аж ніяк не *міроприємства*), *брати участь* (а не *приймати*), *дякуємо Вам* (а не *Вас*), *у відношенні* (а не *по відношенню*) та ін. Тобто, як зазначено в авторитетному виданні “Українська мова. Енциклопедія”, “розрізняють норму безваріантну (напр., слово *земля* вимовляють з наголосом на останньому складі) і варіантну (напр., паралельно вживаються форми (*y*) *цвіти* і (*y*) *цвіту*)” [14, с. 387]. І далі: “З одного боку, варіантність – ознака неусталеності мовної норми, з другого – ознака розбудованої стилістичної системи літературної мови. Варіанти літературної мови є ознакою її динамічності, рухливості, а отже й джерелом постійних мовних змін, що відображають пошуки адекватних засобів мовного вираження” [14, с. 388].

Ідеал мови, щоб одному предмету (денотатові) відповідав один знак (мовний засіб): 1 предмет ↔ 1 знак – далеко не завжди витримується. На якомусь етапі розвитку мови на 1 предмет (денотат) додатково проектується ще 1 знак (чи навіть більше). З’являються варіанти мовного вираження змісту. Якийсь час вони переживають *стадію співіснування*. Подібної асиметрії мова не схвалює. Тоді настає новий етап у житті варіантів – *конкурування*, в результаті чого “виживає” продуктивніший. Тобто відбувається витіснення зайвого (скажімо, якщо варіанти дублетні, один із них застаріває, стає пасивним). Якщо варіанти розходяться у значенні, тобто у мовленні функціонально спеціалізовані, обидва співіснують і надалі, виборовши право на вживання через *стадію диференціації*.

Отже, загальна тенденція – це розвиток літературних норм від багатьох паралельних варіантів через усталену нейтральну форму до ряду синонімів, що мають виразні стилістичні відмінності. Наприклад, епістолярна спадщина І. Франка, Лесі Українки, І. Нечуя-Левицького, М. Старицького, Панаса Мирного, М. Лисенка засвідчує паралельне вживання ще на початку ХХ ст. сполучень *відібрати, дістати, здобувати, одержати, отримати лист*. Тільки в 30–40 рр. остаточно утвердилася норма *одержати лист*. Варіанти з іншими дієсловами, як зазначає М. Пилинський, диференціювалися таким чином: *відібрати лист* – застаріле; *отримати лист* – більш книжне, з регіональним (південно-західним) забарвленням; *дістати* набуло офіційно-ділового забарвлення у словосполученні *дістати відповідь*, а згодом з іншим семантичним відтінком закріпилося у словосполученнях *дістати належну/рішучу відповідь, відсіч*. *Здобувати* спеціалізувалося у значенні “досягати результату” і випало з цього ланцюжка (*пор.: здобувати, одержувати, дістати освіту*) [8, с. 23-24].

Аналізуючи дієслівний ряд *одержувати, отримувати, діставати, здобувати, набувати*, О. Пономарів стверджує, що між першими двома семантичної різниці немає. Обидва слова мають конкретне значення: *одержують (отримують) гроші, книжки* тощо. Давніші традиції в літературній мові має дієслово *одержувати*. *Отримувати* значного поширення набуло протягом останнього десятиліття, активніше вживається молодшим поколінням. Можна з певністю сказати, що згодом перемаже слово *отримувати* [9, с. 63]. Останнє припущення підкреслює необхідність розрізнення норми і тенденції. Якщо норма – це закріплене загальним вжитком як обов’язкове, то тенденція – те, що починає виявлятися і поширюється. Загалом норма закріплює тенденції, які діють у мові.

Для культури мови і культури мовлення абсолютно необхідним є і поняття єдиної норми, і категорія варіантності. Це підкреслено у визначенні Ю. Бельчикова: “Норма літературного мовлення – це єдина можливість або найкращий варіант правильного, зразкового застосування

слова, фразеологізму, форми, конструкції, що мають відносно сталий характер у межах певного періоду літературної мови” [1].

У цьому зв'язку гостро постає питання критеріїв норми літературної мови. М. М. Пилинський дослідженням цієї проблеми займався ґрунтовно. Зокрема, цьому присвячені статті у журналі “Мовознавство” за 1969 р. [6; 7], а вже пізніше (1976 р.) наукові здобутки було узагальнено в монографії “Мовна норма і стиль” [8].

До основних критеріїв норми літературної мови вчений відносить такі: територіальний критерій; критерій авторитетних письменників; критерій визнаних зразків; критерій відповідності законам мови, її системі й структурі; статистичний критерій, або поширеності; національний критерій; естетичний. Крім того, це і критерій мовної традиції (або культурно-історичний), формально-логічний, економії мови, функціональної доцільності.

Не всі критерії трактуються лінгвістами однозначно. Не завжди вдається один критерій відмежувати від іншого. Зокрема, про це йдеться у праці “Українська мова. Енциклопедія”: “Існують такі критерії встановлення літературної норми: територіальний, або культурно-історичний; загальноновизнані зразки і мовна традиція; відповідність системі мови; поширеність відповідного мовного явища тощо” [14, с. 388].

З історією розвитку літературної мови передусім тісно пов'язаний *територіальний критерій*. Однією з ознак “літературності”, а значить і нормативності здавна у різних народів вважають приналежність мовних фактів до мови чітко окресленої території. Вже при зародженні сучасної української літературної мови основним зразком, гідним наслідування, вважали мову Полтавщини та Київщини, так званої Середньої Наддніпрянщини. Територіальний критерій нормативності можна охарактеризувати і як *культурно-історичний критерій*, оскільки він тісно пов'язаний з історією розвитку літературної мови і культури народу. Він відіграє велику роль у процесі становлення літературної мови, але з часом втрачає своє значення: немає літературної мови, яка б не була якоюсь мірою консолідацією усіх діалектів.

Широко користуються територіальним критерієм для встановлення акцентуаційних норм. Часто вирішальним є посилення на наголоси середньо-наддніпрянських говорів, а то й усього південно-східного наріччя (*нести́ – несла́, несемо́, була́, було́, були́*). Однак єдину норму наголошування збагачує південно-західне наріччя. Так з'являється подвійний наголос у словах: *ко́ристь, опові́дач, бай́дуже* (прислівник, але тільки *бай́дуже ставлення* – прикметник), *ма́буть, зокре́ма* тощо. У прислівниковому ж сполученні *в ціло́му* (а не *в цілому*) перемогла львівська норма наголошування. Учителі-практики західного регіону висловлюють побажання про розширення переліку слів з подвійним наголосом, зокрема, в іменах: *Тара́са, Богда́на, Назара́* тощо, оскільки, наприклад, при вивченні творчості Т. Г. Шевченка доводиться постійно підкреслювати необхідність наголошувати *Тара́са*, тоді як учні дотримуються місцевого наголосу *Тараса́*.

Територіальний критерій є чи не основним при визначенні орфоепічних норм. Так, в основному з фонетичною структурою сучасної української літературної мови збігаються такі фонетичні ознаки південно-східного наріччя:

– давні [o], [e] в новоутворених закритих складах перейшли в [i] незалежно від наголосу, наприклад: *сто́-ла – сти́л, пе-чи́ – піч*. Для зіставлення: у північному наріччі на місці давнього [o] в новоутвореному наголошеному складі спостерігається нелітературна вимова дифтонгів [вуол], [вуил] або [вуіл], а в ненаголошених позиціях цей [o] зберігся: [мо́стки], [ко́стки];

– давній дифтонг [ie], що позначався буквою □ (ять), у всіх позиціях перейшов у [i]: *бі́лий, ліс, мішо́к*;

– [r], як правило, ствердів лише в кінці складу: *зірка, матір, гіркий*, але [зор'á], [р'áсно]]. Порівняймо з твердою (нелітературною) вимовою його в південно-західному наріччі, якщо [r] починає склад: [зорá], [порáдок] або й [порйáдок] – з появою [й] після твердого [r] перед голосним;

– ненаголошені [e], [и] змішуються: нечітка вимова їх, наприклад, у словах *жи́е'вэ́, кри́ча́ти, зе'мля́, ве'сна́*;

– ненаголошений [o] перед складом з наголошеним [y] та [i] дещо наближається до [y], наприклад, у словах *ко'жух, зо'зу́ля, со'бі́* та ін., тоді як у південно-західному наріччі – повне наближення ненаголошеного [o] до [y]: *куро́ва, чулу́вік, тубі́* [5, с. 19-22].

Територіальним критерієм також користуються, коли треба надати перевагу одному з 2-3 слів: *держати – тримати, склянка – стакан, лелека – чорногуз – бусол, димар – комин, утюг –*

праска, товстий – грубий – тлустий. М. М. Пилинський зазначає, що у літературно-редакційній практиці вирішальним фактором буває приналежність редактора, умовно кажучи, до південно-східної чи західної української мовної території. Наприклад, “західним” за походженням є прислівник *відтак*, який зараз набув широкого вживання, та сполучник *аби*. Останній у значенні умовного “коли б лише”, “тільки б” та мети – “щоб” в СУМ-11 трактується як стилістично нейтральний, а ремарка *діалектне* фігурує лише для значення допустовості “хоча б”, “хоч би” (– *Я аби хотів що дати, то не дам, бо не маю...* – В. Стефанік). Південно-західне *майже* фактично витіснило південно-східний прислівник *ливе*.

Відповідно до *критерію авторитетних письменників* зразком для наслідування є мова класиків. Очевидним, істинним є твердження, що певний мовний факт є нормою, коли він зафіксований, наприклад, у мові Т. Шевченка (“*В Україну ідіть, діти...*” – прийменник *в* підкреслює значення державності на відміну від прийменника *на* зі значенням просторовості, поширеності на певній території), Панаса Мирного, І. Франка, М. Коцюбинського, М. Рильського, О. Гончара. Однак, опираючись на цей критерій, слід враховувати багато факторів. Наприклад, письменник ранній чи досяг творчої зрілості. Так, Франко починав писати діалектом, а з часом дедалі більше наближався до загальних літературних норм: “Шлях його мови з Заходу на Схід”. Іван Франко швидко переріс тісні рамки “галицького” письменника і перетворився на письменника всеукраїнського, став одним з творців української літературної мови, одним з основоположників її публіцистичного і наукового стилю (в галузі філології). Треба також розрізняти мову автора і мову персонажів. Враховувати жанр і стиль: поезії найбільше властиві “поетичні вільності”, порушення наголосу відповідно до вимог ритму; драматургія орієнтується на усний тип мовлення; художні твори мають випадки стилізації під діалектні або застарілі норми (“Тіні забутих предків” М. Коцюбинського, історичні романи); діалектизми часто стають художнім засобом індивідуалізації персонажа. Отже, правильно користуватися критерієм мови авторитетних письменників можна тільки на основі ґрунтовної обізнаності з історією мови і літератури.

Критерій визнаних зразків – це вибрана практика вужчої групи мовців, зокрема науковців, дикторів радіо; це мова наукової літератури, підручників, нормативних ґраматик; це словники; мова провідних газет і журналів; редакційно-видавнича практика (за умови, що брати до уваги авторитетні видавництва). З-поміж переліченого велика роль у піднесенні культури фахового мовлення належить словникам.

Критерій відповідності законам мови, її системі й структурі потребує врахування того, що на різних мовних рівнях системність виявляється по-різному. Система мови практично цілком визначає норму в галузі орфоєпії. В орфоґрафічних правилах також витримується система. Якщо є винятки, то вони утворюють свою підсистему (напр., написання з апострофом слів *верб’я, черв’як, верф’ю* і под. при збігу кореневих приголосних з огляду на те, що букві на позначення губного приголосного перед *я, ю, є, і* передує *р*). Сумнівні щодо написання слова чи нові для нас треба вміти правильно ввести в ту чи іншу систему. У ґраматиці за основу беруть критерії моделей (моделі словосполучень і речень) та критерії зразків (зразки відмінювання, дієвідмінювання).

Обережно треба застосовувати *статистичний критерій, або критерій поширеності*, оскільки значного поширення може набувати і помилка. Так, вже згадуваний нами прислівник *відтак* пробивав собі дорогу в літературну мову вже з часів М. Коцюбинського. Зараз його охоче використовують у мовленні, однак у багатьох випадках вживають неправильно: то в значенні *отже*, то в значенні *тому, тому що*, хоча істинне його значення – *після того, потім, далі* (*Ще з рік [Іван] так походив, а відтак оженився.* – Коцюб.). Інший приклад: зворот *приймати участь* вживали і І. Нечуй-Левицький, і Леся Українка, а в процесі відбору його було замінено на *брати участь*.

Національний критерій передусім ставить питання доцільності вживання іншомовних слів. Ним в усі часи оперують пуристи – прихильники пуризму. Пуризм – це надмірне прагнення очистити рідну мову від іншомовних запозичень. У чому хибя? Пуристи намагалися нав’язати мові тенденції до архаїзації, відрубності, примітивізму: заперечуючи слово *атом*, пропонували вживати *неділка*; замість *перпендикуляр* – *сторч*; не *екран*, а *застувач*; не *рупор*, а *говорило*; замість *абажур* – *дашок*. Зокрема, подібні спроби “націоналізації” шкодять терміносистемам, оскільки на сьогодні провідною залишається тенденція до інтернаціоналізації термінології.

В. Дорошевський (польський лінгвіст) підкреслював важливість *естетичного критерію*. Найголовнішими естетичними достоїнствами слова він вважав ясність і простоту. Естетична

оцінка тексту чи його елементів здійснюється з погляду функціональної доцільності, ситуативної виправданості. Критерії естетичності у науковому і публіцистичному стилях – це логічність, зрозумілість, доступність, економність мовних засобів, стрункість, гармонійність.

Формально-логічний критерій – це різновид критерію відповідності мовній системі. Він передбачає тенденцію до точнішого розподілу функцій між формами (напр., врахування значень слів при розмежуванні закінчень -а (-я) та -у (-ю) у родовому відмінку іменників чоловічого роду II відміни).

На основі розглянутих критеріїв, а також на підставі узагальнень свідомої літературно-мовної практики носіїв мови здійснюється кодифікація літературної мовної норми, тобто її фіксація у словниках, граматиках, довідниках з культури мови. Саме вони орієнтують мовців на взірцеву літературну мову, до якої має прагнути кожен майбутній учитель. Кодексом літературних норм завжди був і залишається “Український правопис”. До листопада 2018 р. було завершено обговорення нової редакції чинного правопису 1993 р. Сподіваємося, що ця стаття допоможе адекватно – у руслі динамічної теорії мовної норми – сприйняти зміни до “Українського правопису” в разі їх затвердження.

Використана література:

1. Ахманова О. С., Бельчиков Ю. А., Веселитский В. В. К вопросу о “правильности речи”. *Вопросы языкознания*. 1960. № 2. С. 35-42.
2. Ильяш М. И. Основы культуры речи. Киев–Одесса : Головное изд-во издательского объединения “Вища школа”, 1984. С. 25-36.
3. Литвин Л. П. Вариантность синтаксических средств в структуре простого предложения современного украинского языка (падежные и предложно-падежные формы) : автореферат ... к. филол. н. Київ, 1984. 24 с.
4. Матвіяс І. Г. Взаємодія східноукраїнського і західноукраїнського варіантів літературної мови в усталенні норм у галузі синтаксису. *Мовознавство*. 2013. № 1. С. 3-8.
5. Сучасна українська літературна мова / А. П. Медушевський, В. В. Лобода, Л. М. Марченко, М. Я. Плющ. Київ : Видавниче об'єднання “Вища школа”, Головне видавництво, 1975. 398 с.
6. Пилинський М. М. Основні критерії норми літературної мови. *Мовознавство*. 1969. № 3. С. 64-75.
7. Пилинський М. М. Основні критерії норми літературної мови. *Мовознавство*. 1969. № 5. С. 68-79.
8. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль. Київ : Наукова думка, 1976. 288 с.
9. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради : навч. посібник. 2-ге вид., стереотип. Київ : Либідь, 2001. 240 с.
10. Семеренко Г. В. Мовна норма як основний критерій культури мовлення. *Українська мова й література в сучасній школі*. 2013. № 7-8. С. 17-19.
11. Скворцов Л. И. Теоретические основы культуры речи. Москва : Наука, 1980. 352 с.
12. Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
13. Струганець Любов. Диференційні ознаки норми літературної мови. *Культура слова*. Вип. 74. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. С. 34-43.
14. Українська мова. Енциклопедія. Київ : Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2000. С. 387-388, 59-61.

References:

1. Ahmanova O. S., Belchikov Yu. A., Veselitskij V. V. K voprosu o “pravilnosti rechi”. *Voprosy yazykoznaniiya*. 1960. № 2. S. 35-42.
2. Ilyash M. I. Osnovy kultury rechi. Kiev–Odessa : Golovnoe izd-vo izdatelskogo obedineniya “Visha shkola”, 1984. S. 25-36.
3. Litvin L. P. Variantnost sintaksicheskikh sredstv v strukture prostogo predlozheniya sovremennogo ukrainskogo yazyka (padezhnye i predlozhno-padezhnye formy) : avtoreferat ... k. filol. n. Kiyiv, 1984. 24 s.
4. Matviias I. H. Vzaiemodiiia skhidnoukrainskoho i zakhidnoukrainskoho variantiv literaturnoi movy v ustalenni norm u haluzi syntaksysu. *Movoznavstvo*. 2013. № 1. S. 3-8.
5. Medushevskiy A. P. Suchasna ukrainska literaturna mova / A. P. Medushevskiy, V. V. Loboda, L. M. Marchenko, M. Ya. Pliushch. Kyiv : Vydavnyche obiednannia “Vyshcha shkola”, Holovne vydavnytstvo, 1975. 398 s.
6. Pylynskyi M. M. Osnovni kryterii normy literaturnoi movy. *Movoznavstvo*. 1969. № 3. S. 64-75.
7. Pylynskyi M. M. Osnovni kryterii normy literaturnoi movy. *Movoznavstvo*. 1969. № 5. S. 68-79.
8. Pylynskyi M. M. Movna norma i styl. Kyiv : Naukova dumka, 1976. 288 s.
9. Ponomariv O. Kultura slova: Movnostylistychni porady : navch. posibnyk. 2-he vyd., stereotyp. Kyiv : Lybid, 2001. 240 s.
10. Semerenko H. V. Movna norma yak osnovnyi kryterii kultury movlennia. *Ukrainska mova y literatura v*

- suchasni shkoli*. 2013. № 7-8. S. 17-19.
11. Skvorcov L. I. Teoreticheskie osnovy kultury rechi. Moskva : Nauka, 1980. 352 s.
 12. Slovnyk ukrainskoi movy : v 11-ty t. Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980.
 13. Struhanets Liubov. Dyferentsiini oznaky normy literaturnoi movy. *Kultura slova*. Vyp. 74. Kyiv : Vydavnychi dim Dmytra Buraho, 2011. S. 34-43.
 14. Ukrainska mova. Entsyklopediia. Kyiv : Vyd-vo “Ukrainska entsyklopediia” im. M. P. Bazhana, 2000. S. 387-388, 59-61.

Литвин Л. П. Правильность как основное коммуникативное свойство речи.

В статье рассмотрено соотношение между понятиями “норма языка” и “норма речи”, типы языковых норм в соответствии с уровнями языковой системы, правильность речи как её нормативность. Речь идет о двух степенях обладания литературным языком – правильной речи и речевом мастерстве, которое благодаря наличию разных вариантов в системе языковых средств и способствует осуществлению более целесообразного выбора, а также становится предпосылкой динамической языковой нормы. Повышению культуры речи способствует понимание вещателями критериев нормы литературного языка, которые помогают осознанной литературной практике носителей языка.

Ключевые слова: норма языка, норма речи, вариантность языковых средств, динамическая теория языковой нормы, критерии нормы литературного языка.

Litvin L. P. Accuracy as the main communicative property of speech.

The article deals with the relation between concepts of the language norm and the speech norm, types of language norms in accordance with the levels of the language system, and the accuracy of speech as its standardization. There are two levels of the literary language – correct speech and skilful speech, which is possible due to the availability of different variants in the system of language means and helps a speaker to make a better, more expedient choice, and also becomes a prerequisite to the dynamic character of the language norm. A factor which contributes to the development of the speech culture is the speakers’ understanding of the literary language norm criteria, which help native speakers conduct the conscious language and literary practice.

Keywords: language norm, speech norm, the variability of language means, the dynamic theory of the language norm, literary language norm criteria.

ДК 378.011.3-051:005.336.2

Матвієнко О. В., Цихмейструк О. М.

**ГРОМАДЯНСЬКІ ЦІННОСТІ ЯК СКЛАДОВА ГРОМАДЯНСЬКОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЕМОКРАТИЧНОГО МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ**

У статті розглянуто проблему формування громадянських цінностей в освітньому просторі. Наголошено на основних завданнях мети освіти та виховання, що полягають у вихованні вільних громадян освітньої спільноти, які проявлятимуть свою громадянську свідомість та враховуватимуть права та свободи людини для ефективної життєдіяльності як індивіда, так і суспільства в цілому.

Виділено деякі громадянські компетентності педагогічного працівника. Проаналізовано процес формування ціннісних орієнтацій серед студентського педагогічного середовища. Акцентовано увагу на ефективності комунікації з врахуванням психоемоційного комфорту серед студентства в процесі формування громадянської компетентності.

Виокремлено зміст життєвих цінностей студентської молоді та рівень громадянських цінностей. Наголошено на мотиваційно-ціннісній компоненті у змісті громадянського виховання. Окреслено стратегію розвитку духовно-ціннісних орієнтацій особистості майбутнього вчителя. Прогнозовано спектр майбутньої педагогічної діяльності особистості майбутнього вчителя в сфері громадянської освіти.

Ключові слова: громадянська компетентність, громадянські цінності, демократична культура, громадянська освіта, ціннісні орієнтації, громадянська свідомість.

В умовах сучасного реформування освіти педагогічний процес спрямовується на загальнолюдські права, закони життя, визначені та ухвалені світовими спільнотами. Та роль державної політики і сама ідеологія суспільства також впливає на формування освітнього простору.

В результаті євроінтеграції України постає проблема підготовки фахівців, як компетентних професіоналів з морально-етичними та соціальними цінностями, з активною громадянською позицією. Реформи в науковому та освітньому напрямках, які охопили початкову, середню та